MONUMENTELE DE LEMN DIN JUDEŢUL BISTRIŢA-NĂSĂUD ÎN LUMINA ISTORIEI

IOANA CRISTACHE PANAIT
arh. ION SCHELETTI

Întinzîndu-şi hotarele de nord, est şi sud-est pe crestele munţilor Ţibleşului, Rodnei, Bîrgăului şi Călimanului, judeţul Bistriţa-Năsăud îşi deschide larg porţile de sud în cîmpia Transilvaniei, beneficiind astfel de un relief care îmbină în mod fericit muntele, dealul şi cîmpia.

Istoria a săpat în pămîntul acestei părţi a Transilvaniei un curs tot atît de adînc şi bogat ca şi cel al rîurilor izvodite în munţi. În diferite puncte, în ultima vreme, spaclul arheologilor a scos la lumină vestigii materiale ale populaţiei autohtone din cele mai vechi timpuri[1]. Condiţiile geografice au favorizat în lupta împotriva cotropirii feudale, obştile ţărăneşti de aici, ele evoluînd pe calea districtelor româneşti, cum a fost cel al Rodnei pe valea Someşului şi cel al Crăinimătului în apropierea Bistriţei[2].

Nici unirea, în 1475[3], a văii Rodnei, „Vallis Valahalis", cu oraşul Bistriţa, nu a curmat existenţa instituţiilor vechi româneşti, ele fiind atestate, atît în secolul al XVI-lea, cît şi dincolo de mijlocul secolului al XVIII-lea, în perioada de lupte împotriva patriciatului săsesc care uitase cu desăvîrşire hrisovul lui Matei Corvin privind drepturile şi libertăţile locuitorilor Rodnei şi ai văii sale.

Moldova, căreia Bistriţa îi datora prosperitatea economică şi nădejdi în lupta împotriva turcilor, a avut un rol însemnat în trăinicia instituţiilor româneşti din părţile Bistriţei şi Năsăudului. Stăpînirea moldovenească asupra Ciceului, cu cele 60 de sate, a Unguraşului, a minelor de la Rodna, a constituit izvorul proaspăt de viaţă românească al aşezărilor din bazinul Someşului Mare[4]. Documentele vremii, destul de numeroase, nu reflectă decît o parte din permanentele relaţii dintre Bistriţa şi Moldova, căci cele mai multe s-au desfăşurat în afara controlului oficialităţilor, *„per vias occultas et consolitas"*[5].

Lăcaşurile româneşti au fost ridicate în aceste părţi ale Transilvaniei din străvechi timpuri şi nu puţine vor fi fost cele năruite de tătari în 1241, care atunci, ca şi mai tîrziu, au ales pasul lesnicios al Rodnei pentru pătrunderea în Transilvania[6]. În aşezămintele de cult ridicate de obştile, voievozii şi cnezii locali, ca şi de domnii şi boierii din Moldova în satele din domeniul Ciceului şi Unguraşului, au fiinţat în timp şcoli româneşti şi ateliere de caligrafie.

Asaltul patriciatului săsesc asupra drepturilor românilor din Valea Someşului şi a Bistriţei, ca şi intervenţia armată a generalului Bucow, aduce prejudicii vieţii spirituale a acestora[7]. Încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea credinţa ortodoxă este îngrădită pe linie administrativă, punîndu-se piedici ridicării de noi lăcaşuri[8].

Unirea nu a prins niciodată realitate în Bistriţa-Năsăud, nu a fost „din suflet", cum remarca un cronicar maghiar contemporan[9], fapt dovedit de risipirea aşezămintelor mănăstireşti[10], de bejeniile ulterioare în Moldova[11] şi mai ales de frecvenţa în aceste sate a cărţilor de cult tipărite la sud de munţi[12], în pofida rîvnei Mitropoliei Unite de la Blaj, de a le înlocui prin cărţile tipografiei sale.

Stejarul şi bradul au oferit de veacuri românilor din Năsăud şi Bistriţa materialul din care şi-au construit fortificaţiile[13], locuinţele, instalaţiile de mori şi pive[14]. Documente din secolul al XIV-lea menţionează morile de pe rîul Şieu[15], iar lista distrugerilor pricinuite de invazia tătară din 1717 atestă numărul mare al acestora pe firul oricărei ape[16]. Tot în lemn au fost cioplite şi lăcaşurile de cult. Un raport bistriţean din deceniul întîi al secolului nostru constata că din bisericile de lemn *„mai avem destule pe satele noastre rămase din bătrîni . . . ele, ridicate cu sute de ani înainte — acum înegrite de vremi — se prăbuşesc rînd pe rînd, făcînd loc bisericilor de zid"*[17]. Într-adevăr, numărul celor ce au supravieţuit acestui proces este foarte mic. Lista monumentelor istorice cuprinde 22 dintre aceste lăcaşuri, dintre care 13 sînt datorate cercetărilor noastre din ultimii ani[18]. Deşi puţine la număr, prin calităţile lor artistice ele permit reconstituirea imaginară a întregii salbe de lăcaşuri de lemn ce au existat odinioară pe dealurile şi văile judeţului.

Pentru nici o altă zonă a ţării nu s-a păstrat consemnarea atîtor ctitorii de lemn ca aici. Documentele vorbesc, astfel, de biserica mănăstirii de lîngă apa Bichigiului, care-şi sfîrşise existenţa la 1526, alt aşezămînt înlocuind-o[19]. În 1738 se menţiona că românii din Vermeş aveau o biserică, ruinată din cauza vremii, pe care cereau atunci să o refacă sau să-şi înalţe alta nouă[20]. În 1708, satul Ciceu Poieni dăruia comunei Mănăştur biserica sa străveche de lemn, căci aici se

[1] La Orheiul Bistriţei, Sărăţel, Fîntînele, Şirioara etc., cf. Dorin Popescu, *Les fouilles archéologiques dans la République Populaire Roumaine en 1960*, „Dacia", V, 1965, p. 574—575; *Ibidem*,... 1967, XII, 1968 p. 433—434; *Ibidem*,... 1968, XIII, 1969, p. 516—517; *ibidem*,... 1969, XIV, 1970, p. 439; Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Ed. Dacia, Cluj, 1971, p. 149.

[2] Şt. Pascu, *op. cit.*, p. 34, 216—217.

[3] Ion Rusu, *Cîteva date privind vechea organizare administrativă şi judecătorească a unor teritorii din judeţul Bistriţa-Năsăud*, „File de Istorie", Bistriţa, 1971, p. 124—127.

[4] *Istoria României*, II, Ed. Acad., 1962, p. 260, 538—539, 635—638, 644, 822, 901, 906; Şt. Meteş, *Moşiile domnilor şi boierilor din ţările române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, p. 21—28, 35—42.

[5] N. Iorga, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, I—II, Buc. 1899, 1900; Alexandru Matei, *Mărturii noi privitoare la legăturile dintre populaţia românească din Transilvania şi Moldova la mijlocul secolului al XVIII-lea*, „File de Istorie", Bistriţa, 1971, p. 109—121.

[6] *Istoria României*, II, p. 88, 118, 120; Virgil Şotropa, *Tătarii în valea Rodnei*, „An. Inst. de Ist. Naţ.", III, Cluj, 1926, p. 255—259; Iulian Marţian, *Contribuţii la istoricul Rodnei*, „Arhiva Someşeană", Năsăud, 1, 1924, p. 15—16.

[7] V. Şotropa, *Soarta românilor din satele săseşti*, „Arhiva Someşeană", 18/1936, p. 1—345; Idem, *Bejenii în sec. XVIII*, „Arhiva Someşeană", 16/1932, p. 56—87.

[8] Idem, *Două tablouri istorico-statistice din anii 1714—1733*, „An. Inst. de Ist. Naţ.", II, 1923, Buc., p. 272; V. Şotropa şi Al. Ciplea, *Documente bisericeşti*, „Arhiva Someşeană", 1, Năsăud, 1924, p. 33—36; V. Şotropa, *Răboaje din trecut*, „Arhiva Someşeană", 3, Năsăud, 1925, p. 76; *Istoricul districtului năsăudean*, „Arhiva Someşeană", 9, 1928, p. 16—20.

[9] Iosif E. Naghiu, *O relatare din sec. XVIII*, „Arhiva Someşeană", 25/1939, p. 437.

[10] Şt. Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 62—66, 70—71, 142—143; V. Şotropa, *Mănăstiri şi călugări din Valea Rodnei*, „Arhiva Someşeană", 27/1940, p. 119—127; Mitropolia Blajului este anunţată în 1775, dec. 14 că mănăstirea de la Sîntioana nu mai funcţionează, cf. Arh. St. Blaj. Mitrop. Gr. Cat. pach. 1775, sub dată.

[11] Ioan Burcă, *Aspecte ale bejeniei în veacul al XVIII-lea din judeţul Bistriţa-Năsăud*, „File de Istorie", Bistriţa, 1971, p. 149—166; I. Matei, *Vacanţele Mitropoliei Ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Cluj, 1922, p. 62.

[12] Numărul lor este însemnat; vom aminti din arhiva casei parohiale din com. Liviu Rebreanu-Năsăud următoarele: *Triod*, Buc., 1746, dat bisericii din Năsăud în 1764 (conscripţia lui Bucow consemnează aici 246 familii unite, cu biserica unită); *Antologhion*, Rîmnic, 1737, dat în 1764 bisericii din Rebrişoara, hram Sf-ţii Arhangheli (conscripţia lui Bucow arată că biserica era unită ca şi cele 307 familii din Rebrişoara); tot de la Rebrişoara provine şi un *Penticostar*, Buc., 1743; de la Maieru provin *Antologhion*, Rîmnic, 1737, *Apostol*, Rîmnic, 1743, *Liturghiii*, Buc., 1746; De la Zagra, *Triodion*, Buc., 1747. În biserici am găsit: la Runcu Salvei: *Apostol*, Buzău, 1743; *Evanghelie*, Buc., 1750; la Sălcuţa, *Penticostar*, Rîmnic, 1743; *Triod*, Rîmnic, 1731.

[13] Vestigiile de pe Vîrful Zgăului, Zagra, cf. Sebastian Morintz, *Les fouilles archéologiques en Roumanie (1971)*, „Dacia", XVI, 1972, p. 356.

[14] Iuliu Morariu, *Pivăle şi pivăritul în valea Zagrii*, „Arhiva Someşeană", 17, 1933, p. 178—200.

[15] Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, p. 402.

[16] La Sîngeorz Băi trei mori, la Rebrişoara cinci, la Maier şase, Cf. V. Şotropa, *Tătarii în valea Rodnei*, p. 268.

[17] „Revista Bistriţei", 27, an. II, 21/8 iulie 1906, p. 1—2.

[18] Cîteva din bisericile de lemn vechi au fost atît de modificate încît nu li s-a atribuit calitatea de monument ex.: Manic, Cristur, Coasta.

[19] Ion Rusu, *op. cit.*, p. 126.

[20] V. Şotropa şi Al. Ciplea, *Documente bisericeşti*, „Arhiva Someşeană", 1, 1924, p. 39.

https://biblioteca-digitala.ro

1

2

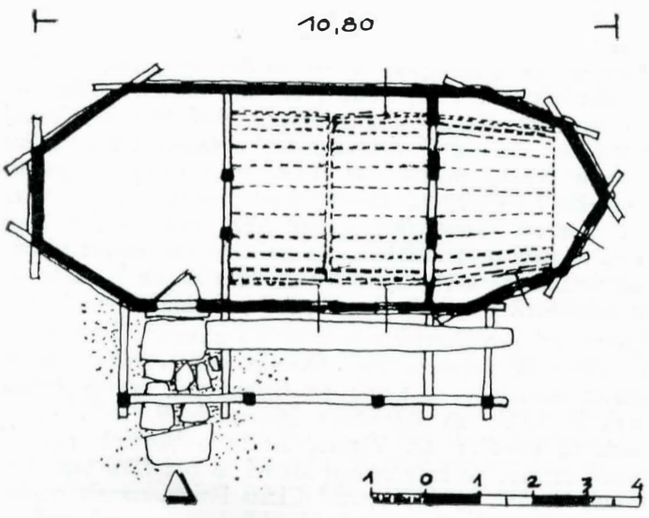

4

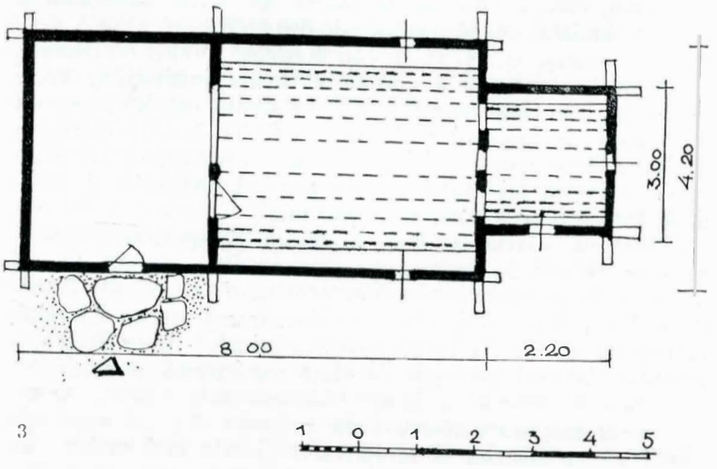

3

5

6

https://biblioteca-digitala.ro

7

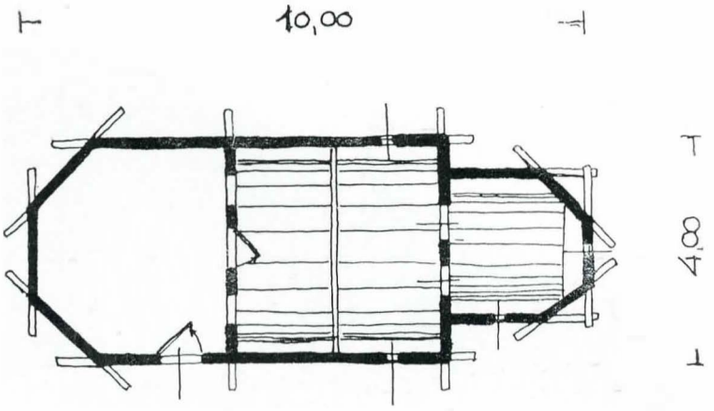

8

9

Fig. 1, 2, 3. Biserica din Apatiu (plan, îmbinare de console).
Fig. 4, 5, 6. Biserica din Strugureni (plan, ancadramentul uşii de intrare, îmbinare de console).
Fig. 7. Biserica din Buza (detaliu de streaşină şi console).
Fig. 8, 9, 10. Biserica din Zagra (plan, vedere de ansamblu şi secţiune).

https://biblioteca-digitala.ro

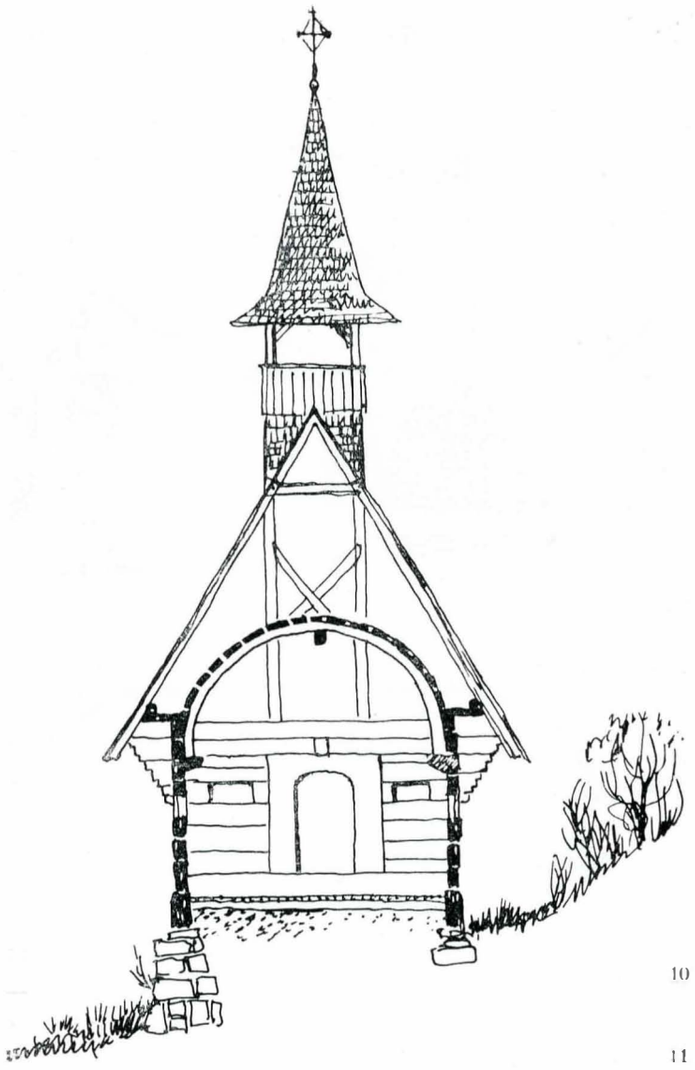

10

11

ridicase alta mai mare, tot din lemn[21]. După cum menționează un izvor, biserica din Negrilești a fost construită *„în timp de tot vechi"* de boierul Indrei Drăgan-Dănuț[22], vechimea sa fiind remarcată și de alte surse documentare[23].

Inscripțiile culese cîndva din bisericile astăzi dispărute, datează în 1640 lăcașul de lemn din Milaș[24], în 1670 pe cel din Chintelnic[25], în 1673 pe cel din Urmeniș[26], mistuit de flăcări după 1930.

Dintre cele 22 biserici de lemn, existente azi, zece aparțin secolului al XVII-lea, datînd din primii săi ani, cele din Apatiu, Strugureni, Buza-Cătun[27] (cu însemnare din 1601) precum și cea din Zagra, de pe dealul cimitirului. Biserica de lemn din Zagra a fost adusă din satul vecin, Perișor, pe la 1948, ea continuînd astfel tradiția vechiului lăcaș de aici, cu hramul Cuvioasa Paraschiva, care la 1756 își căpătase numele *„de biserica cea bătrînă"*[28]. Tradiția spune că atît vechea biserică dispărută, cît și cea adusă de la Perișor fuseseră ridicate odată, de același meșter. Toate lăcașurile amintite, de dimensiuni foarte mici, (10×4 m cea de la Zagra și 10,8×4,20 m cea din Strugureni[29]), au apreciabile calități artistice și constituie obiective noi ale

[21] Theodor Herman, *Monografia istorică a protopopiatului ortodox român Dej*, Cluj, 1926, p. 71.
[22] *Ibidem*, p. 79—80.
[23] Kadar Jozsef, *Szolnok Dobokavarmegye monographiaja*, V, Dej, 1902, p. 223.
[24] *Șematism*, Blaj, 1900, p. 324—325.
[25] *Idem*, p. 379—380
[26] *Idem*, p. 211—212
[27] Biserica a fost adusă în 1897, an înscris pe o grindă, din Fîntînele (Iuș). În acel an, în Iuș s-a ridicat alta, tot din lemn.
[28] Însemnare pe *Triod*, Buc., 1747, aflat în casa parohială din com. Liviu Rebreanu. Atît acest lăcaș, cît și cel nou — ridicat înainte de 1756 —, mai existau încă în 1903, cf. Valentin Drăgan, *Biserica din Bârbulenî*, „Revista Bistriței", 29, an. 1, 1 august 1903, p. 1.
[29] Kadar Jozsef nu află data ridicării bisericii; el spune numai că este construită la răsărit de cea evanghelică și are protocoale din 1750 (*op. cit.*, VII, Dej, 1905, p. 94).

12

https://biblioteca-digitala.ro

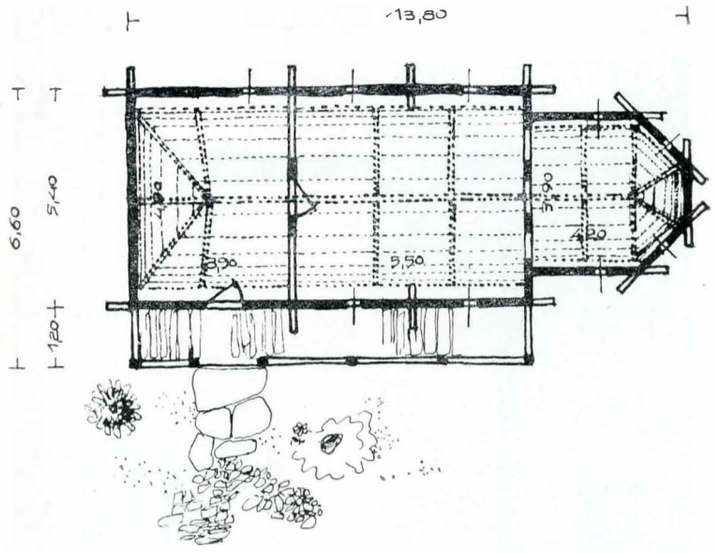

14

Fig. 14, 15. Biserica din Silivaşu de Cîmpie (plan, vedere de ansamblu).

15

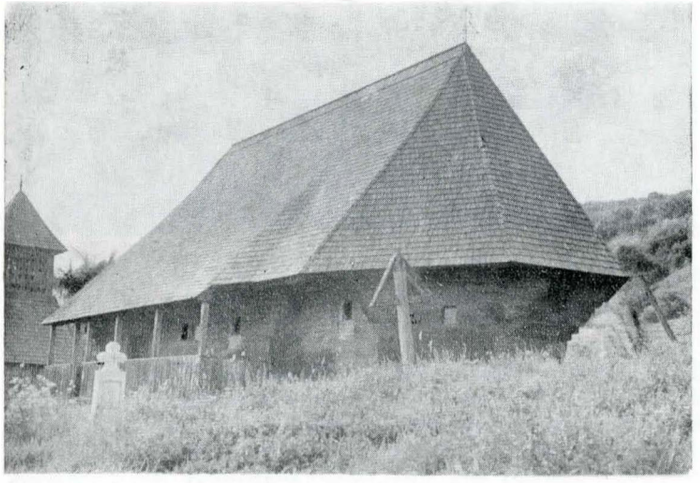

Fig. 11, 12, 13. Biserica din Bungard (vedere generală, detaliu pictură din naos, ancadramentul uşii de intrare).

13

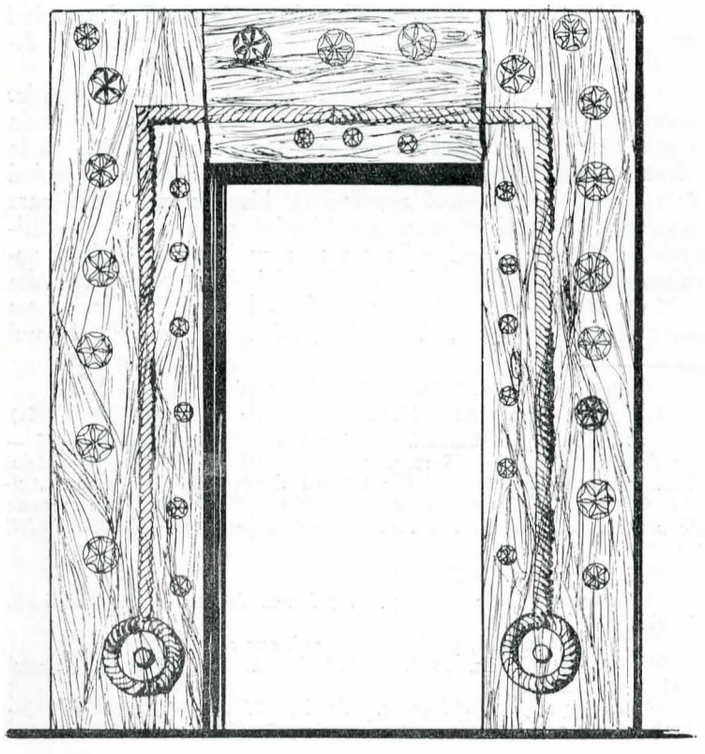

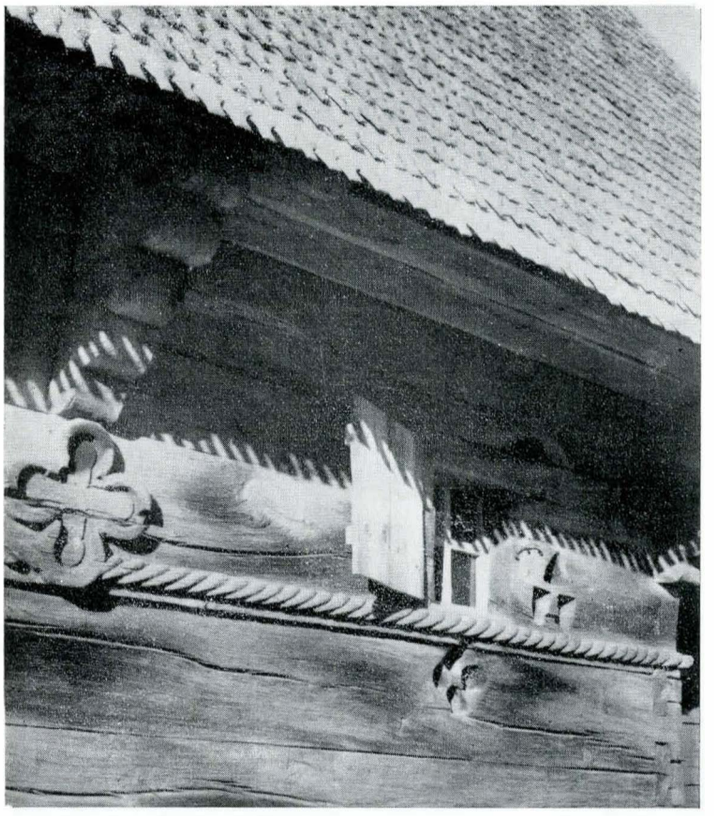

Fig. 16, 17. Biserica din Chiraleş (detaliu latura de sud şi arcul de boltă din naos).

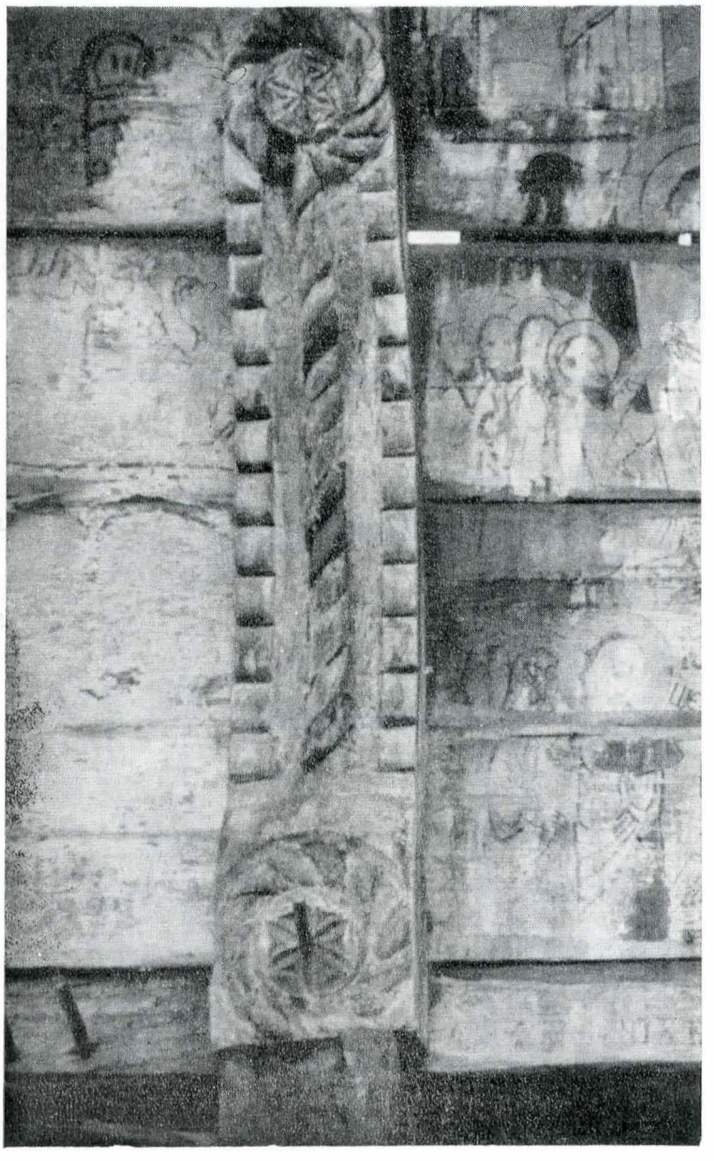

https://biblioteca-digitala.ro

18

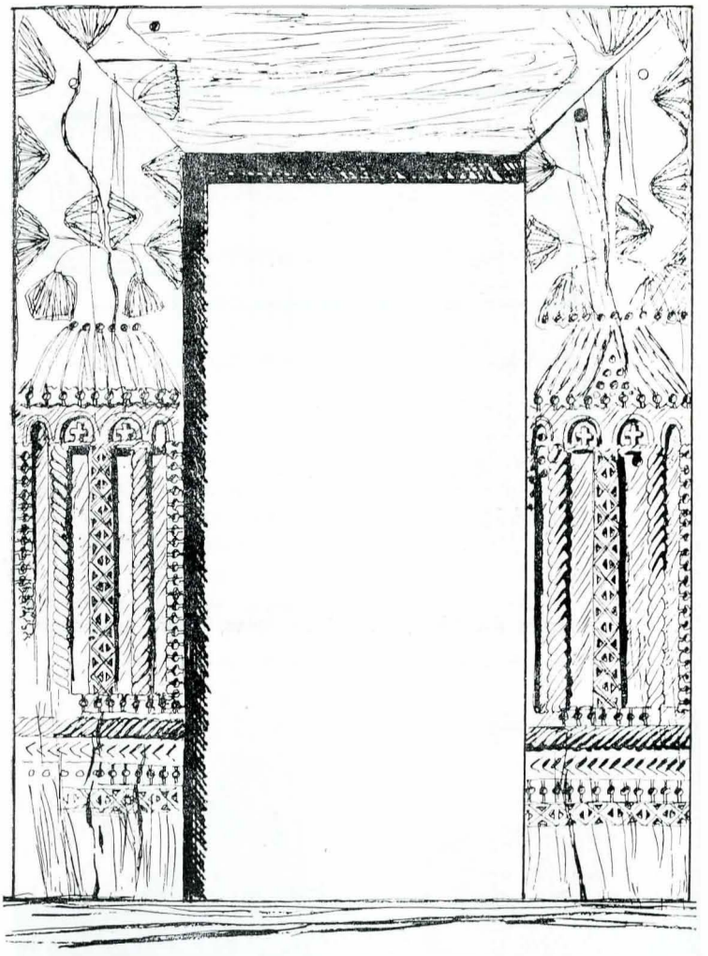

19

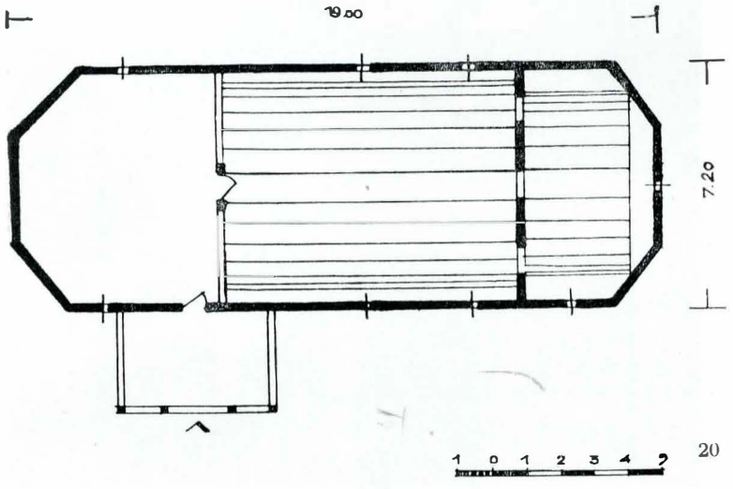

20

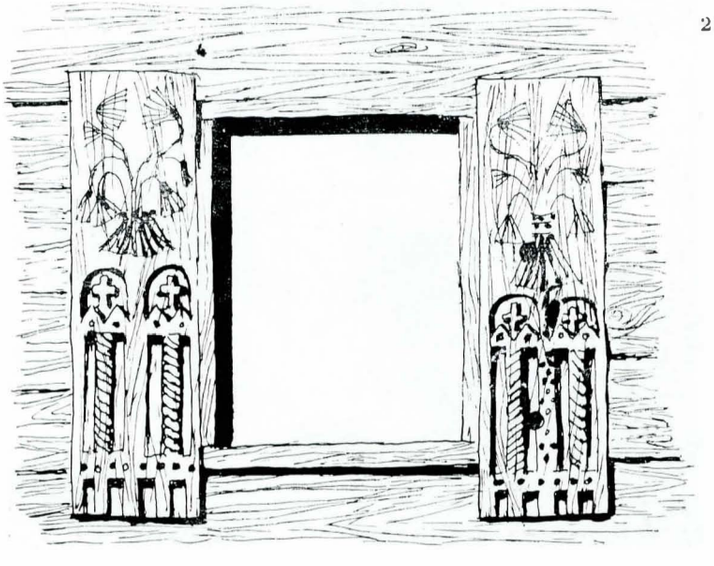

21

Fig. 18. Biserica din Budurleni.
Fig. 19. Biserica din Fînaţele Silivaşului (ancadramentul uşii de intrare).
Fig. 20, 21. Biserica din Bidiu (planul şi ancadramentul uşii de intrare).

listei monumentelor istorice. Aceluiaşi secol îi aparţin următoarele lăcaşuri: biserica din Bungard[30] (o inscripţie îi aminteşte înnoirea acoperişului în anul 1711)[31], cea din Silivaşu de Cîmpie, ridicată în 1662, cea din Chiraleş (strămutată la Hoia), biserica din Budurleni (aparţinînd, după cum rezultă din inscripţie, ultimilor ani ai secolului al XVII-lea[32]). Lăcaşul de lemn din Fînaţele Silivaşului a fost adus aici din Socol, în 1932, şi se afirmă că a avut o inscripţie cu anul 1312[33]; el se înscrie însă, poate datorită refacerilor, în secolul al XVII-lea. Biserica din Bidiu păstrează, din acelaşi secol, pronaosul şi absida, precum şi ancadramentul de fereastră, lungirea ei datorîndu-se unor refaceri din 1897.

Din cel de-al XVIII-lea veac, lista monumentelor istorice înscrie 11 biserici, şi anume cea de pe valea Ţibleşului, din Suplai (înălţată în 1711)[34], cea din apropierea Bistriţei de la Sărata (datînd din primii ani ai secolului, inscripţia vorbind numai despre momentul zugrăvirii), biserica din Rebrişoara (conform inscripţiei[35] frumoasa biserică de aici a fost edificată în 1721[36]). După ridicarea sa a mai supravieţuit şi vechiul lăcaş, de dimensiuni atît de mici, încît construcţia din 1721 de numai 11,50×6,00 m a fost denumită *„biserica cea mare din Rebrişoara, hramul Sf-ţii Arhangheli"*[37], lăcaşul

[30] *Şematism*, Gherla, 1914, p. 95, indică, greşit, anul 1760.

[31] Are un ancadrament identic cu cel de la Buza-Cătun (1601).

[32] Ancadramentul păstrează numai ultimele cifre ale datării — 97 — este deci ori 1697, ori 1698 rezultat din văleatul 7197. In grafia secolului XVII, aflăm săpat pe ancadramentul uşii dintre naos şi pronaos: *„Cititorii Gheorghe, Grigore, Vasile, Ion, Pinte, Gavrilă ..."* Pe prestol: *„Şi am scris eu Ion. Eu Ion Pătran am făcut acest prestol IS. HS. NI. KA. 1702."*

[33] *Şematism*, Blaj, 1900, p. 330.

[34] *Şematism*, Gherla, 1914, p. 118; faşada de vest a fost modificată, din zidărie, în 1880.

[35] Aflată la exterior, pe decroşul de sud, este aproape ştearsă.

[36] *Şematism*, Gherla, 1914, p. 119, indică, în mod greşit, deceniul nouă al secolului XVIII.

[37] Însemnare pe *Antologhion*, Rîmnic, 1737, dat bisericii în 1764 (acum în casa parohială din com. Liviu Rebreanu).

https://biblioteca-digitala.ro

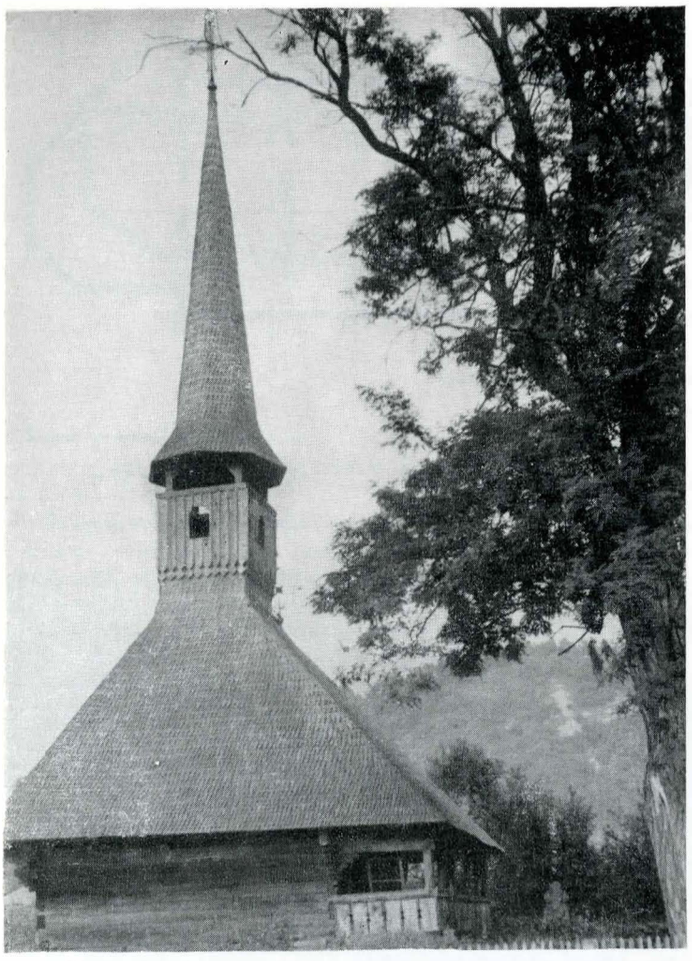

22

23

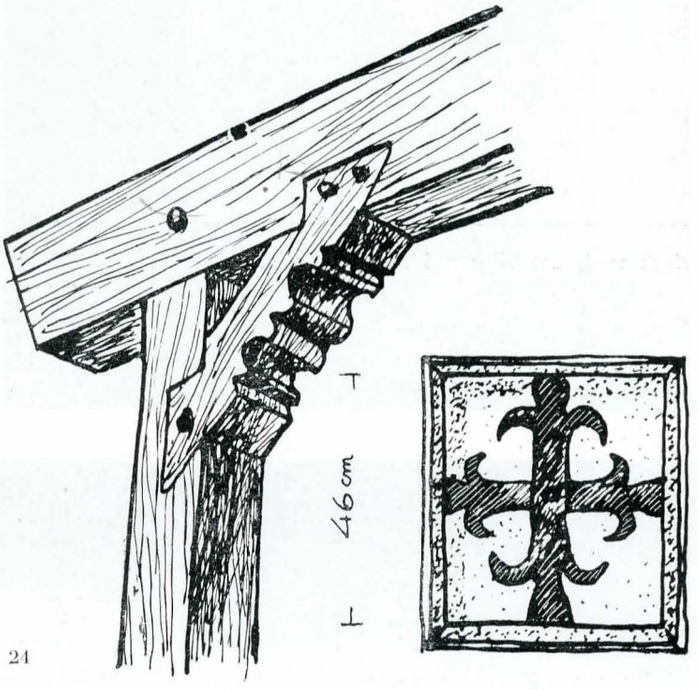

24

25

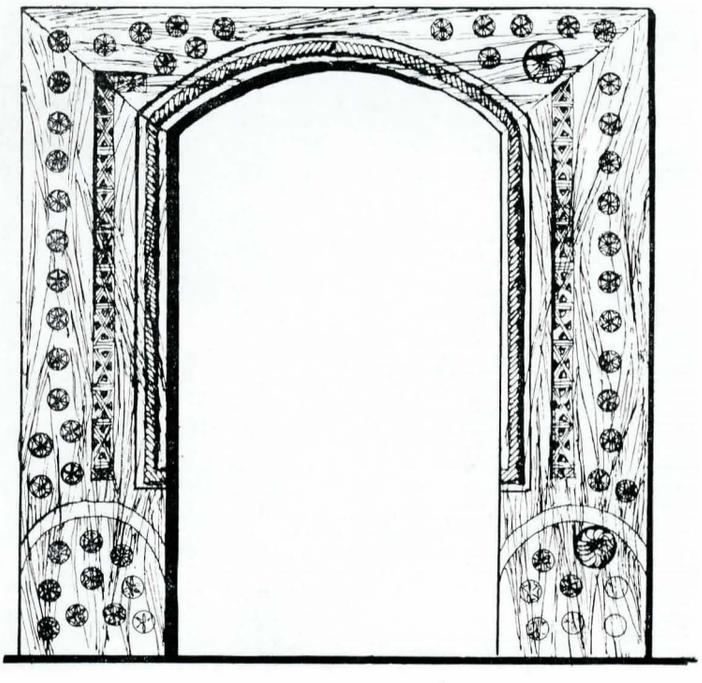

Fig. 22—25. Biserica din Sărata (vedere de ansamblu, detaliu pictură din naos, detaliu prispă, detaliu de fereastră și ancadramentul ușii de intrare).

din Sîngeorz-Băi, „Bisericuța de peste apă" (adusă aici în secolul al XIX-lea, de pe dealul Pleșa, unde în 1751 înlocuise un vechi lăcaș mănăstiresc), biserica din Țigău (inscripția de pe ancadramentul ușii de intrare menționează că a fost construită în 1706), biserica de pe valea Dobricelului (are pe ancadramentul ușii dintre pronaos și naos înscris anul 1744; construcția pare însă anterioară acestei date), biserica din Runcu Salvei, locașul de brad din Șieu-Sfîntu (înălțat la mijlocul aceluiași secol), biserica din Sălcuța (datată după crucea de piatră a ctitorului ante 1758), lăcașul dintre brazi de la Petriș. În forma actuală, biserica din Domnești aparține tot secolului al XVIII-lea cînd a fost strămutată aici de la Satu Nou.

Din al XIX-lea veac a fost înscrisă în lista monumentelor istorice, pentru proporțiile sale, pentru execuția pridvorului de la vest, ca și pentru pictură, biserica datînd din 1853 de la Gledin.

Vom stărui în cele ce urmează asupra formelor de plan ale bisericilor de lemn din Bistrița-Năsăud, pentru considerente istorice, vechimea anumitor forme de plan și varietatea lor.

Grupul cel mai însemnat, cuprinzînd 8 lăcașuri, este dat de planul dreptunghiular cu absida decroșată, poligonală, avînd și terminația de vest, pronaosul, tot un poligon, cu 3 laturi. Această formă o au biserica din Zagra, din primii ani ai secolului al XVII-lea și lăcașurile, din același veac, de la Budurleni, Fînațele Silivașului și Chiraleș[38]. Varianta aceasta a planului dreptunghiular este întîlnită în arhitectura întregii arii de locuire a poporului român, în ea înscriindu-se cele mai vechi monumente păstrate[39]. Din Transilvania, zona Bistriței, prelungită în jos pe valea Someșului,

[38] Celelalte lăcașuri de acest plan sînt: Țigău, Sălcuța, Șieu-Sfîntu, Domnești. Apreciem că și biserica din Bungard, cu partea de vest modificată, a avut acest plan.

[39] Ioana Cristache Panait și Ion Scheletti, *Bisericile de lemn din Sălaj*, „B.M.I.", XL, 1/1971, p. 33—36.

https://biblioteca-digitala.ro

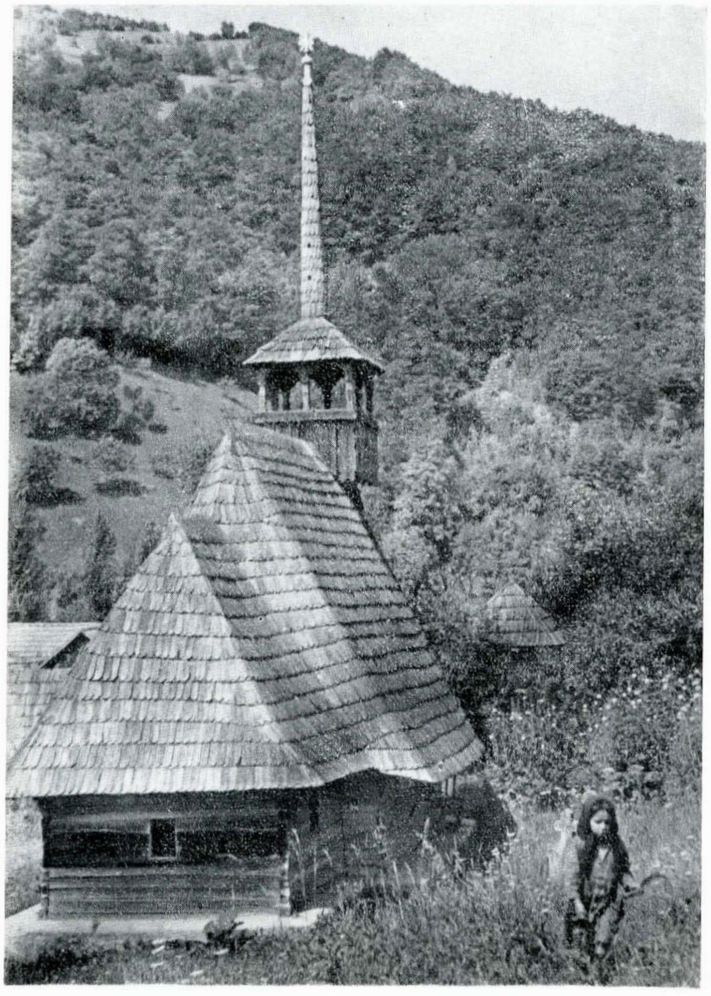

26

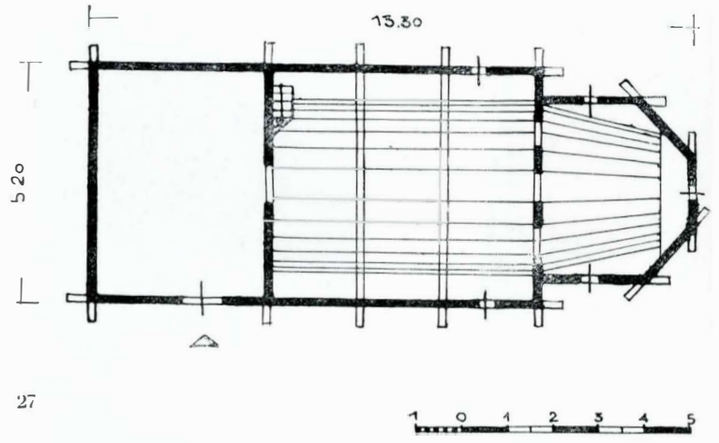

27

Fig. 26. Biserica din Rebrişoara. Fig. 27. Biserica din Runcu Salvei.
Fig. 28. Biserica din Sîngeorz-Băi.
Fig. 29—32. Biserica din Ţigău (plan, vedere de ansamblu şi detalii de pictură).

28

31

https://biblioteca-digitala.ro

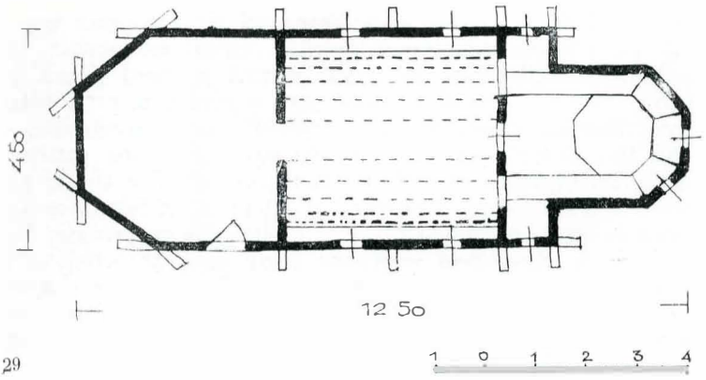

29

30

concentrează cel mai mare număr de vechi lăcașuri cu această formă de plan.

Reamintim că în satul bistrițean Țigău se afla singura biserică reformată din Transilvania având partea de vest poligonală și anume biserica de zid, atestată în 1503[40]. Pe dealul vecin, biserica ortodoxă de lemn, datînd din 1706, cu absida poligonală decroșată și pronaos poligonal a înlocuit un vechi lăcaș, a cărui formă și vechime credem că ne-o atestă actualele biserici din Țigău.

Lăcașul de lemn din Rebrișoara, a cărui măreție concurează cu cea a dealurilor pe care se profilează, prezintă varianta planului dreptunghiular cu pronaos poligonal și absida decroșată pătrată, variantă pe care în județul Sălaj am aflat-o la biserica din secolul al XVII-lea de la Bîrsăul Mare[41]. Deși modificată prin lungirea navei, biserica din Bidiu oferă singurul exemplar cunoscut, în județul Bistrița,

[40] V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I., Buc. 1959, p. 545—547, 629.

[41] Ioana Cristache Panait și Ion Scheletti, *op. cit.*, p. 35—36.

32

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 33. Biserica din Runcu Salvei.

al planului dreptunghiular cu absida nedecroșată poligonală și pronaos poligonal. Biserica din Bîrla, demolată în 1963, prezenta aceeași formă de plan[42], dovada răspîndirii sale în trecut. Nu putem încheia prezentarea acestei variante a planului dreptunghiular fără a reaminti că bisericile de lemn din Bretea Mureșană, cu inscripție din 1650, ca și cea din Tîrnăvița, 1660 (jud. Hunedoara), se înscriu și ele în această formă.

Cinci lăcașuri din Bistrița-Năsăud formează grupa bisericilor de lemn de plan dreptunghiular, cu absidă decroșată pătrată. Menționăm dintre acestea pe cea din Apatiu, ridicată cel mai tîrziu la începutul secolului al XVII-lea, ca și pe cea din Buza[43], pe a cărei latură de sud am deslușit înscris anul 1601. Alăturăm acestor vechi monumente, numărul mare de lăcașuri de tip asemănător conservate la adăpostul unor văi, ca cea a Agrișului, pentru întărirea afirmației că acesta a reprezentat o formă de bază a arhitecturii de lemn străvechi, cu înrîuriri în cea de zid[44].

În sfîrșit, ultima variantă a planului dreptunghiular — cea cu absidă decroșată poligonală cu cinci laturi — prezentă în județul Bistrița-Năsăud este cea întîlnită la lăcașul din Silivașul de Cîmpie (secolul XVII) și la cea din 1853, de la Gledin[45]. Larga sa răspîndire în arhitectura lemnului este bine cunoscută[46].

Prin prezentarea formelor de plan ale lăcașurilor din Bistrița-Năsăud am urmărit să sporim informațiile pentru o viitoare sinteză privind tipologia bisericilor noastre de lemn.

În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm succint modul de realizare a boltirii bisericilor din Bistrița-Năsăud. Menționăm astfel acoperirea prin tavan drept a pronaosului, cu excepția bisericii din Silivașu de Cîmpie, unde găsim o boltă semicilindrică în arc frînt, ca și în restul lăcașului, retrasă pe bîrne prin intermediul a patru fîșii ușor înclinate, și a celei de la Gledin, unde pronaosul și naosul sînt acoperite cu o boltă unică semicilindrică. Naosul este acoperit cu o boltă semicilindrică, în genere retrasă pe nord și sud, pe bîrne. Boltirea absidei altarului este realizată printr-o boltă semicilindrică racordată cu pereții, fie prin intermediul a trei fîșii curbe[47], fie printr-un timpan retras prin intermediul unei suprafețe plane[48]. Bolta semicilindrică a absidei pătrate la Buza-Cătun, Sîngeorz-Băi, Dobricel și Sărata se termină la est cu un timpan[49], ce se prelungește cu peretele. Absida de la Strugureni și Runcu Salvei este acoperită cu o boltă în formă de trunchi de con, închis pe est cu timpan, retras pe suprafață plană. O structură aparte prezintă bolta semicilindrică a absidei de la Zagra, al cărei timpan de est se sprijină direct pe laturile scurte ale pereților.

În afară de biserica din Gledin, cu pridvor pe latura vest, cu stîlpi și umeraș ciopliți, niciun alt lăcaș dintre cele analizate nu a fost conceput cu prispă. La unele biserici, ca cele din Sărata, Budurleni, Fînațele Silivașului și Strugureni, aceasta a fost adăugată ulterior, pe latura sud. Ceea ce merită să semnalăm este realizarea adăpostului și locului de odihnă de pe latura de sud, latura ușii de intrare, așa cum constatăm la Bungard, prin așezarea unei bîrne masive lîngă talpă, și la Buza, unde, pe talpa dispusă în rezalit, a fost plasată o bîrnă de lemn. Aceasta constituie, după opinia noastră, embrionul viitoarei prispe, așa cum se poate vedea și la alte biserici vechi din Transilvania, ca de exemplu la lăcașul de lemn datînd din 1645 de la Baica (jud. Sălaj).

Realizarea consolelor constituie un alt indiciu al stabilirii vîrstei unui lăcaș de lemn. La bisericile mai vechi, ele sînt cioplite inegal și se prelungesc pînă aproape de talpă, cum vedem la Apatiu, la Silivașu de Cîmpie, la Petriș, sau se îmbină la absidă, într-un lanț, ca la Zagra, Strugureni, Bungard.

Vechii arhitecturi de lemn transilvănene îi este caracteristic și turnul-clopotniță scund, adesea un mic foișor ivit din acoperișul pronaosului. Amintim în acest sens clopotnițele de la Strugureni, Zagra, Țigău, Apatiu, Sălcuța, Buza-Cătun, Runcu Salvei.

La bisericile de lemn din Bistrița este de reținut vibranta decorație sculptată. Motivele decorative sînt cele străvechi: frînghia, rozeta, zimții, linia frîntă, lanțul, rombul, dispuse întocmai ca cele de pe vasele dacice, așa cum sînt de exemplu cele descoperite la Sîncrăieni[50]. Meșterul decorator își îndreaptă atenția asupra ancadramentelor ușilor de intrare, uneori și a ferestrelor, asupra grinzii de deasupra ușilor împărătești, a bolților și a pereților exteriori. Ceea ce am constatat, din analiza lăcașurilor cercetate de noi, este faptul că sculptarea bolților a preocupat îndeosebi pe meșterul lăcașurilor anterioare secolului al XVIII-lea, căci la joasa înălțime la care acestea se aflau, decorația sculptată se oferea mai ușor privirilor ce căutau frumosul.

Pentru dibăcia sculptării bolților, a ancadramentelor sau a altor elemente, amintim biserica din Buza, pe cele de la Bungard, Budurleni, Chiraleș, Strugureni, Runcu-Salvei, Sărata și Fînațele Silivașului.

În secolul al XVIII-lea, cînd lăcașul de lemn capătă înălțime iar pictura înflorește, aceasta va înlocui cioplirea bolților.

Decorația pictată, luînd avînt, îmbracă cu o haină nouă și lăcașurile vechi. Din pictura bisericilor de lemn din aceste zone o amintim pe cea din 1754 de la Sărata, pe cea de la Strugureni din aceeași vreme, fragmentele din pictura catapetesmei de la Șieu-Sfîntu, (realizată odată cu ușile împărătești, în 1764), cea de la Chiraleș, executată în 1769—1777, cea de pe catapeteasma de la Petriș, semnată, în 1777, de *zugravu Vasilică de la Cătina*, pictura din 1785 de la Zagra, cea de la Sălcuța, precum și pe cea, datorată, se pare, tot aceluiași zugrav, de la Bungard și Țigău.

Am prezentat bisericile de lemn din jud. Bistrița-Năsăud nu cu intenția de a ridica probleme noi în arta prelucrării lemnului, ci cu aceea de a îmbogăți informația cu profundă semnificație istorică și artistică a acestor lăcașuri ce au străbătut veacurile pînă la noi.

[42] Arhiva DPCN, Dos. inv. 1953.

[43] Celelalte biserici sînt: Sărata, Dobricel și Sîngeorz-Băi.

[44] V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 73; Idem, *Istoria artei europene*, I, București, Ed. Did. și Ped., 1967, p. 118—119.

[45] Celelalte lăcașuri cu acest plan: Runcu-Salvei, Suplai, Petriș.

[46] Ioana Cristache Panait și Ion Scheletti, *op. cit.* p. 36.

[47] Ca la Budurleni, Silivașu de Cîmpie, Țigău, Sălcuța și Gledin.

[48] Fînațele Silivașului, Chiraleș, Domnești, Bidiu, Petriș.

[49] Timpanul estic de la Rebrișoara este mai înclinat, ca și la Apatiu, unde însă bolta este în formă de trunchi de con.

[50] Dorin Popescu, *Le Trésor dace de Sîncrăeni*, „Dacia", II, 1958, p. 162—163, 166, 168—176.

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 34. Biserica din Șieu-Sfîntu.

Fig. 35, 36. Biserica din Sălouța (vedere de ansamblu și detaliu de pictură din naos).

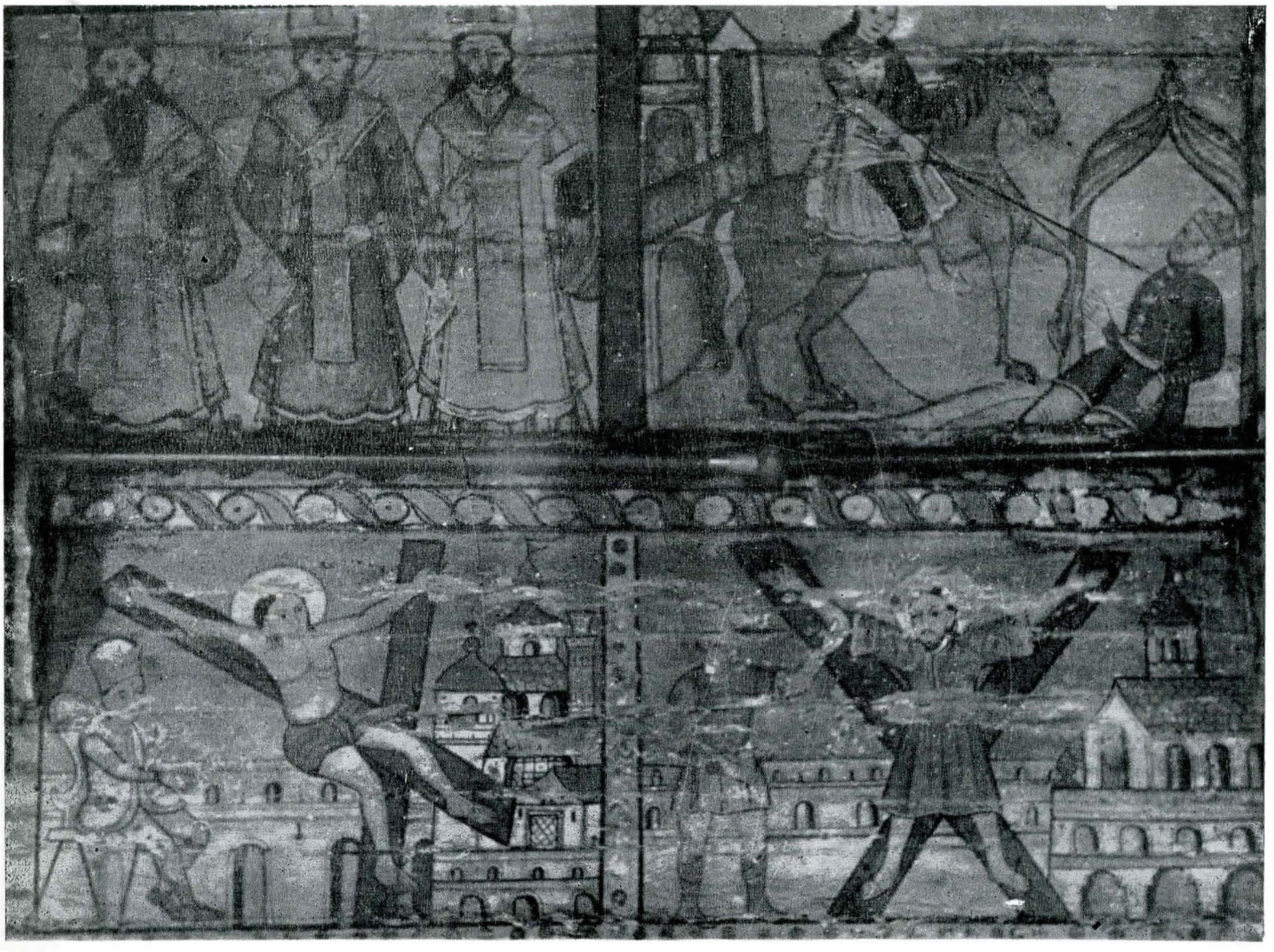

https://biblioteca-digitala.ro